

Bu bir delil değil deliller ailesidir. Bu delilde evrenden Allah'a doğru hareket eden bir kurgu bulunmaktadır. Evren delili olarakta bilinen kozmolojik delile, bilgili-bilgisiz, bilinçli- bilinçsiz, taraflı-tarafsız en çok konuşulan ve kafa yorulan delildir dersek abartmış olmayız.

Bu delil Aristo, Platon, İbni Sina başta olmak üzere birçok filozof tarafından formüle edilmiştir. Bu delil daha sonra Yunan felsefesinin etkisi altında kalan bazı Yahudi ve Hristiyan din bilginlerinin dikkatini çekmiştir. Bilahere kozmolojik delil İslam din bilginlerinin de dikkatini çekmiştir. İslam düşünce tarihinde Kelamcılar daha ziyade "hudüs delilini" filozoflar ise "imkan delilini" tercih etmişlerdir. Bu iki delil arasında bağlantı kurmaya çalışanlar da olmuştur.

Yine bu delil üç temel düşünceden hareketle tanımlanmaktadır:

1. İlk Neden
2. Teselsül (Nedenler zinciri)
3. Zorunlu Varlık

İslam dünyasında kozmolojik delili;

1. Fârâbi **İmkân** delili,
2. İbn Sina **İlk Neden** delili,

3. Gazali **Hudûs delili** formunda inşa etmişlerdir.

Dolayısıyla bu delilin tarihi kaynağı [Platon](#) ve [Aristoteles](#) 'e kadar gitmektedir. Ortaçağ döneminde [Thomas Aquinas](#) ve [Duns Scotus](#)

döneminde daha da gelişmiştir. Tanrı'nın varlığı hakkında **Thomas Aquinas'ın Summa Theologica'sında beş kanıt gösterilmektedir bunlardan ilk üçü kozmolojik delil olarak görülmektedir.**

Daha sonra

[Samuel Clarke](#)

ve

[Leibniz](#)

tarafından buna benzer görüşler savunulmuştur. Yirminci yüzyılda ise Richard Taylor bu görüşü savunmuştur.

Kozmolojik delil felsefe tarihinde hep önemli olmuştur. Leibniz "Varlıkların en son kaynağı" isimli kitabında, Leibniz'in çağdaşı Samuel Clarke'da "Tanrı'nın varlığı ve Sıfatlarının Kanıtı" isimli konferans metninde kozmolojik delili savunmuştur.

Bu delillerden bir kısmı **sonlu/hudus** varlıklar kavramını, bir kısmı hareket ve değişme kavramlarını, bazıları da **imkan cevaz ve zorunluluk** kavramlarını akıl yürütmenin merkezine koyarak yol almaya çalışır. Yine bir kısmı alemdeki **tek varlıkların yapısı**

ndan bir kısmı da adeta tek bir varlık gibi düşünülen **alemden**

yola çıkar.

Zaman

kavramını ele alış durumlarına göre de delillerin farklılık gösterdiğini görmekteyiz. Onlardan bir kısmı

alem sonlu zaman ise ezeli ve ebedi olduğunu

iddia ederek alemin sonlu fakat zamanın başlangıçsız olduğunu ön sürer. Diğer bir grup ise

alem ve zaman birlikte işlemeye başladı

ğını söyleyerek zamanın başlangıcını alemin yaratılmışlığı fikrinden ayrı olarak ele almaz.

Bazı tabiat filozoflarının **değişmenin arkasındaki değişmeyi, her şeyin ilk ilkesini**

aramaya koyulduklarını biliyoruz. Platon dini anlayışa en çok yaklaşan

filozoflardır. Nitekim

Platon hareket varlığa dışarıdan

gelmektedir diyor.□□ Aristo da hareketi "ilk muharrik"e bağlıyor ancak bu ilk hareket ettirici maddenin içinde dolayısıyla içkin/immanent bir özellik göstermektedir. Bu hareket ettirici aşkın/transandental olamaz. Ari

stoya göre teselsül bir yerde mutlaka kesilmelidir. Hristiyan ilahiyatçılardan Thomas Aquinas Tanrıya götüren 5 yol var bunların en güçlüsü imkân delili yani kozmolojik delil ailesinden birisidir. İbni Sina Descartes'ten önce insanın varlığını ispat eden Tanrının varlığını da kolaylıkla ispat edebilir. Nitekim İbni Sina Şifa ve Necatta kozmolojik delil üzerinde durmuştur. Kur'an'da Fussilet suresi 53. ayetinde kozmolojik delil ile ilgili şöyle denmektedir: "Gerçeği anlamalarına kadar varlığımızın belgelerini hem dış dünyada hem de iç dünyada göstereceğiz." Nitekim Hz. İbrahim yıldız-ay ve nihayet güneşi tanrı ilan etmiş daha sonra Allah Teâlâ'ya ulaşmıştır.

İlk Neden Delili / Yeter Sebep Delili

İnsan ve evren başta olmak üzere bütün varlıkların sebeplilik bağlamında ortaya çıktığı bilinmektedir. **Bu sebeplilik zincirinin ila nihaye/ sonsuza kadar gitmesi söz konusu olamayacağı için bir yerde durması gerekmektedir.** İşte bu son durağa ilk

neden, bu sürecin Allah'ın varlığını ispatlayan bir akıl yürütme olarak kullanılmasına da

"ilk neden delili"

denmektedir. Bazen Kozmolojik Argüman olarak da adlandırılan "İlk neden delili" evrenin nasıl olduğuna ilişkin olgulara dayanmayıp yalnızca evrenin var olduğuna ilişkin

empirik olgu

yu temel alır.

İlk Neden deliline göre, **mutlak olarak her şey kendisinden önce gelen bir şeyin sonucudur: Hiçbir şey bir neden olmadan varoluşa gelmez. Evrenin var olduğunu biliyor olduğumuz için, onun şimdiki haline gelmesine peşi sıra gerçekleşen neden ve etkiler zincirinin yol açtığını hiç şüphesiz varsayabiliriz.** Bu zinciri en

geriye kadar takip edecek olursak, bulacağımız şey asıl neden, eş deyişle

İlk Neden

olacaktır. Dolayısıyla b

u ilk neden Tanrı'dır.

Leibniz, Yeter-Sebep ilkesi ile delilin en güçlü formlarından birini inşa etmiştir. Kozmolojik delilin yeni bir biçimi çağdaş filozoflardan Richard Swinburne tarafından geliştirilmiştir. Onun tümevarımlı delilinde, evren ve evrendeki olgular, Tanrı'nın varlığı hipotezine eklendiğinde, hipotezin ihtimalini artırır. Tümevarımlı kozmolojik delilin yüksek olasılık bildirmesi, onun Tanrı inancımız için iyi bir gerekçe olduğunu gösterir.

Delilin önemli kavramlarından birisi olan nedensellik, David Hume'dan önce Gazali tarafından eleştirilmiş ve neden ile sonuç arasındaki ilişkinin zorunluluğu reddedilmiştir. Ancak neden-sonuç ilişkisine dair bilgimizi Allah'ın yaratmasına bağlamakla evrenle ilgili bilgimizi teminat altına alarak düzensizliğe imkân tanımamıştır.

Bu oldukça geçerli bir çıkarımdır, zira her nedenin bir nedeni olmasının sonsuza kadar götürülmesi imkânsızdır. Nedensin bir neden olmalıdır. Bu neden, Aristoteles, Thomas Aquinas gibi Batı felsefecileri ve Farabi gibi İslam felsefecileri tarafından kullanılmıştır.

Böylelikle Gazali'nin ilk neden delilini önemseydiğini görmekteyiz. Gazali'ye göre, var olmak için sebeplilik/kozalite gereklidir. Bu sebepler zinciri sonsuza kadar uzayamaz. Sebeplilik zincirinin ilk sebepte duracağını ifade edebiliriz ki bu Allah Teâlâ'dır.

Hareket Delili

Kozmolojik delilde **Tanrı'nın varlığı evrenden hareketle kanıtlanmaya çalışılır**. Bazen bu tarz bir tartışmaya ilk neden delili de denmektedir. Bu delil üzerinde tartışma konusu oldukça fazladır. Bu da bu delilin oldukça eski olmasından kaynaklanmaktadır. K

ozmolojik delilin ilk ve basit şekillerini Platon'un kanunlarında görmek (10. Kitap) mümkündür. Aynı zamanda Aristoteles'in Metafizikde de (12. Kitap) görmek mümkündür.

Örneğin, Aristoteles hareketi, en son noktada, Hareket etmeyen hareket ettiriciye dayandırarak açıklamaktadır. Bu felsefe tarihinde oldukça etkin bir fikirdir. Buna Arapça'da muharriku'l-Evvel/ilk hareket ettirici denmiştir.

[Kindi](#) sonlu-sonsuz ilişkisi ile bir delil bulmaya çalışmıştır. Aynı zamanda Kindi ve Gazali gibi İslam düşünürlerinin hareketi de bir delil olarak kullanmaya çalıştıkları görülmüştür.

Hudüs Delili

İlk defa Gazali tarafından formüle edilmiş olan "hudus" kozmolojik deliller ailesinin en kıymetlisi olarak görülmektedir.

Hudus,

sonradan oluşma, yoktan var olma anlamında olup

sonradan var olan varlıklara ise hadis denilir. Nedensellik ilkesi kullanılarak şöyle bir kıyasla Tanrının varlığının kanıtlanması söz konusudur:

1. Evren bütün parçalarıyla sonradan olmadır (Hadis)
2. Her sonradan olanın, bir var eden (Muhdis) ihtiyacı vardır.
3. O halde, bu evreninde bir var edeni vardır.
4. O da varlığı zorunlu olan Tanrı'dır.

İmkan Delili

İlk defa Farabi tarafından formüle edilen bir delildir. Bilindiği gibi Farabi varlığı **Vacibül-vucut ve Mümkünül-vucut**

diye ikiye ayırmaktadır. Vacibul-vucut, Batılı filozoflar tarafından zorunlu varlık olarak tanımlanan Tanrı'dan başka birşey değildir. Mümkünül-vucut ise başta insan ve evren olmak üzere bütün mevcudatı ifade etmektedir.

Hudüs deliline benzeyen imkan delili ise, Kozmolojik delilin bir diğer türü sayılmaktadır. Delil temel olarak evrendeki varlıkların mümkün oluşundan hareketle Tanrı'nın varlığını kanıtlamaktadır. Delilin formülasyonu aşağıdaki şekildedir:

1. Evren mümkünler (varlığı zorunlu olmayan) topluluğudur.
2. Mümkün, kendi kendinin sebebi olmayandır. Onu var kılan başka sebepler vardır.
3. Varlığı (zorunlu olmayan) mümkün olan şeyin, var olmak için başka bir nedene ihtiyacı vardır.

4. Bu neden, varlığı zorunlu, öncesiz ve ilk neden olan Tanrı'dır.

Görüldüğü gibi mümkün varlığı var eden zorunlu varlıktır. Bunun varlığını kabul etmek, kısır döngüyü engeller. Fakat bu delile karşı yöneltilen, Kant'ın eleştirilerine dikkat etmek gerekir. Bu eleştiri şu şekildedir; "Bende yüz milyon var" demek, cebimde bunun olmasının zorunlu kılmazsa, imkân delili de, Tanrı'nın varlığını kanıtlama da yeterli olmaz.

Kozmolojik delile itirazlar

Bu itirazların başında İbni Rüşd gelmektedir. Allah'ın varlığının delillerinin illa akli yürütme olmaması gerektiğini söyleyen İbni Rüşd bunun **"teklif ma la yutak"** yani teklif edilmesi dahi mümkün olmayan şey olduğunu söylemektedir. İnsanların hepsinin akıl yürütme yöntemiyle Allah'ı idrak etmesi mümkün olmayabilir. Ancak akli delilin hiçbirşeye yaramadığını da iddia edemeyiz. İnsanlara daha çok teemmül, tefekkür, tezekkür ve tedebbür etmelerini bizzat Kur'an emrediyor. İbni Rüşd'e göre Eşariler başta olmak üzere İslam düşünürleri kozmolojik delil başta olmak üzere felsefi delilleri kullanmakla hata yapmıştır.

Zira Kur'anda ihtira ve inayet gibi daha kolay ve anlaşılır deliller bulunmaktadır.

Dikkat edilirse İbni Rüşd Allah'ın varlığının teleolojik delillerle ispat edilebileceğini savunmaktadır.

Aslında bu görüşlere Kant gibi karşı gelenler de olmuştur. Ona göre bu sadece spekülatif ve metafizik bir delildir, Tanrı'nın varlığını kesin olarak ispatlamaz.

Kozmolojik delilin sonucu zaman zaman kişileri panteist yaklaşımlara kadar götürebilir. Bu nedenle sonuca doğru giderken Tanrı'nın gerçek varlığı ile bizim kafamızda oluşturduğumuz varlığın farklı olmamasına dikkat etmemiz gerekmektedir. Kozmolojik delil bize Tanrı'nın varlığını kanıtlaması açısından önemlidir.

Tanrı'nın varlığı İskoçya'da yüzyıllardır var olup olmadığı tartışılan **"Loch Ness canavarı var mı?"** sorusu ile paralel bir soruya bağlı değildir.

Tanrının varlığına ilişkin soru bütün evrenin tamamının karakterini içeren bir sorudur. Bu varlık delilini yanlış değerlendirmek bizi daha önce de dediğimiz gibi Panteizm ya da Natüralizmin kucağına atacaktır. Bunu zaman zaman İslam düşünürlerinde görmek mümkündür. Evrenden Tanrıya ulaşırken yavaş yavaş varlıklar aracı olmaya hatta Tanrı'yı yansıtmaya başlamaktadır. En iyisi kozmolojik delille Tanrı varlığına inanan bir kişinin yapacağı en güzel şey gerçek Tanrı'yı kendisini ifade ettiği şekilde kendini ifade ettiği Kutsal Kitabından tanımaya ve anlamaya çalışmasıdır.

Kozmolojik Delil

Prof. Dr. İlhan Yıldız tarafından yazıldı.

Pazar, 10 Mart 2019 14:55 - Son Güncelleme Çarşamba, 29 Mart 2023 02:36

Not: Bu yazı makale, köşe yazısı vs. gibi akademik bir yazı değildir. Sadece ders notu olarak kullanılmaktadır.